

BESZÉD,

MELYET AZ 1887—1888.

EGYETEMI TANÉVNEK ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSAKOR

1887. ÉVI SZEPTEMBER 11-én.

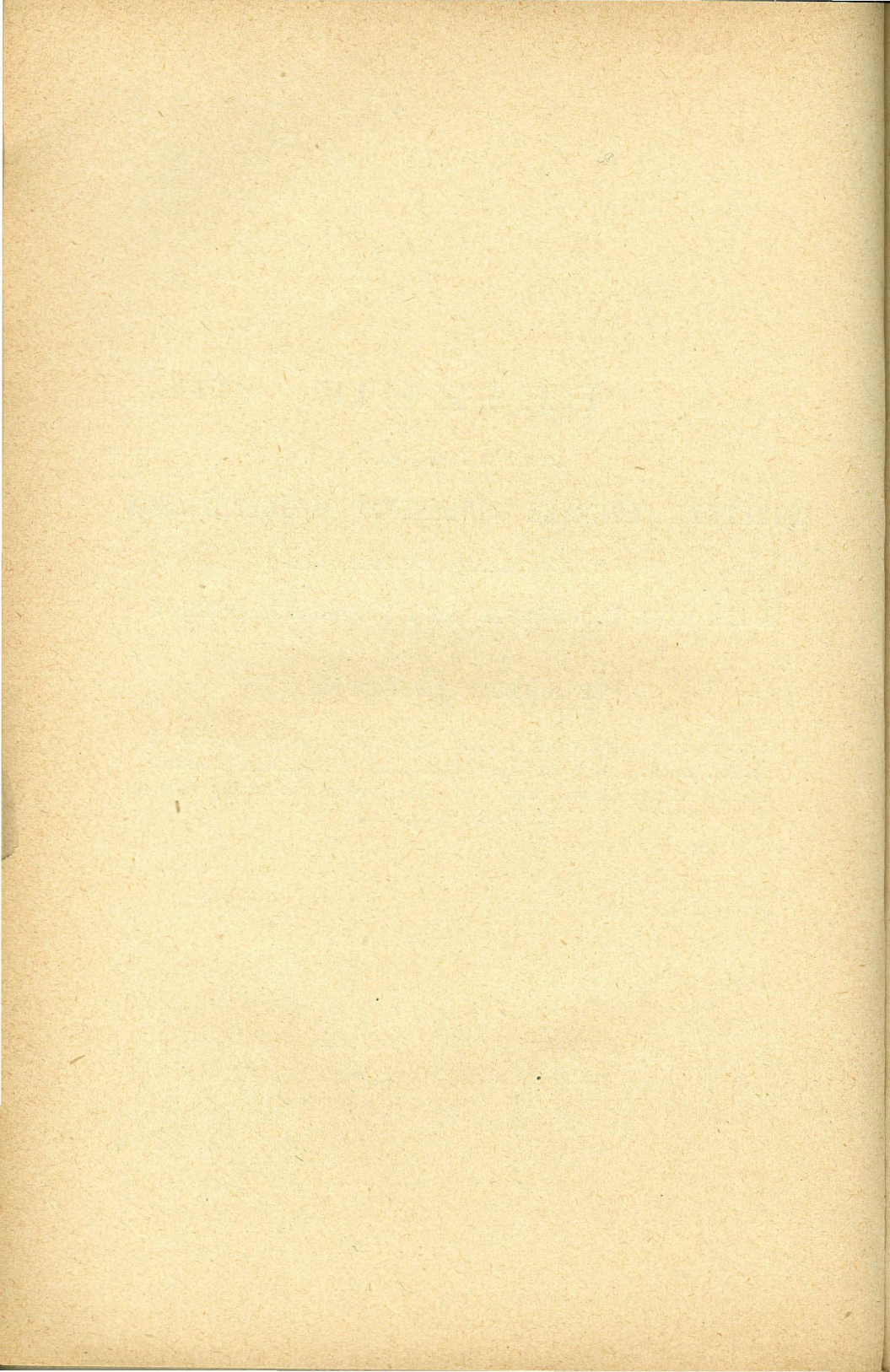
A KIR. MAGY. TUDOMÁNY-EGYETEM IFJUSÁGÁHOZ INTÉZETT

HEINRICH GUSZTÁV,

SZ. MM. ÉS BÖLCÉSÉSZETTUDOR, A NÉMET NYELV ÉS IRODALOMTÖRTÉNET NY. R.
TANÁRA, AZ ORSZÁGOS KÖZOKTATÁSI TANÁCS, A KIR. TANÁRVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG
TAGJA, A M. TUD. AKADEMIA LEV. ÉS A KISFALUDY-TÁRSASÁG RENDES TAGJA.

A BÖLCÉSÉSZETI KAR DÉKÁNJA.

Tisztelt uraim! Egyetemi polgárok!

Egyetemünk szervezete és régi hagyomány szerint nekem jutott az idén, mint rectori dékánnak, az a szerencse, hogy önöket üdvözöljem és az új tanévet megnyissam.

Sok lelkesítő és buzdító szózatot hallottak már önök és elődjeik ez ünnepélyes alkalommal ezen helyről. Nemzetünk legjelesebb tudósai, egyetemünk legkitünőbb tanárai ismételve szólottak önökhöz, legtöbbszörre egyetemi kötelességeik komoly teljesítésére és igazi hazaszeretetre serkentve önöket, — arra a hazaszeretetre, mely nem széphangzású phrasisokban vagy stereotyp névnap felköszöntőkben, hanem ön-feláldozó, lelkiismeretes munkában nyilvánul. Midőn én most, tehetségem csekélységének tudatában, aggodva lépek jelesebb elődeim nyomdokaiba, nem lehet szándékom újra és bizonyára kevésbé sikerült alakban elmondani ugyanazt, a mit ők annyi szakavatottsággal és ékesszólással kifejtettek. Mégis, ez ünnepélyes alkalom természete és előre megállapított feladatomban irányára késztetnek, hogy rokon eszmékkel foglalkoztassam önöket. Elődeim kötelességeik pontos és komoly teljesítésére serkentették önöket; én szeretném, ha szoros értelemben vett kötelességeiken túl is keresnének és találnának maguknak megoldandó feladatokat; ők arra buzdították önöket, hogy *jeles*

szakférfiakká legyenek, én szeretném, ha ezenfelül *művelt emberekké* is képeznék ki magukat.

Mert a szaktudomány és az általános műveltség közti űr kezd mind szélesebbé és mélyebbé válni, és ebben az egyetemeknek, első sorban a mi magyar egyetemeinknek fejlődése is folyton növekedő, mondhatni mindjobban fenyegető befolyással van. Nem tagadhatni ugyanis, hogy az egyetemek jellege átalakulóban van, — és ez átalakulás iránya és végczélja nem oly természetű, hogy minden megszorítás nélkül örülhetnénk neki. A régi universitas literarum vagy scientiarum mindjobban vesztí egységes jellemét, mindjobban bomlik szét önálló, egymástól független, egymással nem törődő, csak külsőleg együvé tartozó szakiskolákra, e szakiskolák pedig első sorban a hivatalképesség és kenyérkereset, és csak mellesleg a tudomány és műveltség érdekeit szolgálják. A kik ma, az egyetemi rendszert jellemezve, a tanároknak és szakoknak gyümölcösöző egymásra hatásáról, a hallgatóság érdeklődéséről a legkülönbözőbb tudományok iránt beszélnek, azok, bizonyára nem tudatosan vagy szándékosan, vagy egy régibb korszaknak sajátos viszonyait vagy egy a priori megalkotott ideális képet rajzolnak, melytől a tényleges állapotok igen lényeges pontokban eltérnek. Ma az egyetem különböző facultásainak tanárai jórészen még névről sem ismerik egymást, önök pedig, fiatal barátaim, csak nagy kivételesen lépnek ki szűkebb szaktanulmányaik köréből, hogy akár a legközvetlenebb szomszédban is tájékozzák magukat.

Tényt kívántam a mondottakban megállapítani, nem vádat emelni. Jól tudom, hogy önök ma nagy-

jában nem tehetnek másként, mert a tanulmányi rendszer követelményei alaposan igénybe veszik teljes erejüket és összes idejüket. Hiszen józanul nem is követelhetni senkitől, a ki heti 25 vagy 30 és még több órán át szaktanulmányaiból hallgat előadásokat, melyeket természetesen otthon még a tudományos irodalomból kiegészítenie és feldolgoznia kell, hogy ezenfelül, általános műveltségének felismert igényeit számba véve, még egyéb dolgokkal, és legyenek ezek még oly hasznosak vagy szépek is, foglalkozzék. Így — ez legalább az önök álláspontja — nem érnek rá az orvosnövendékek és joghallgatók irodalmi és philosophiai, a jogászok és philologusok természettudományi tanulmányokkal foglalkozni, és kezd a közép-kori czéhrendszernek elavúlt szabványaira emlékeztető szűkkörű korlátoltság lábra kapni, melynél fogva még a tudományosan képzett emberek sem értenek semmihez és nem érdeklődnek semmi iránt, a mi mindennapi kenyérkeresetük körén kívül esik. Így történhetik aztán, hogy a saját nemzeti irodalmunk fejlődéséről és egyes jeleseiről egyetemünk körében tartatni szokott kiváló előadásokat, melyek Francia- vagy Németországban százával vonzanák az összes egyetemi polgárságot, nálunk csak elvétve látogatják közvetlenül nem érdeklett vagy éppen más karokbeli hallgatók; hogy jogászok, bár helyesen felfogott érdekük az ellenkezőt tünteti föl tanácsosnak, csak elenyészően csekély százalékkal szerepelnek az egyetemes történelem hallgatói közt; hogy a földrajzot, korunknak e hatalmas és igen gyakorlati jelentőségű tudományát, az általános műveltségnek e lényeges tényezőjét, háromezer egyetemi polgár közül alig egy fél-

tuczat hallgatja, — egyéb szakokról nem is szólva. És megfordítva. Csak néhány hónap előtt panaszolta el egyetemünk egyik legjelesebb szakférfia, hogy az orvosnövendékek igen hanyagul és minden igaz siker nélkül látogatják a természettani előadásokat, melyekre pedig tudományos képzettségük szempontjából nagy szükségük volna és melyeket a fennálló tanulmányi rendszer értelmében kötelesek látogatni. Csupán hallhatjuk-e aztán, ha nyelvészek és jogászok épen semmi érdeklődést nem tanúsítanak a természettudományok hatalmas fejlődése és bámulatos vívmányai iránt; ha a természettudományi társulat kitűnő népszerű felolvasásainak hallgatói közé az egyetemi ifjúságból legfeljebb néhány orvosnövendék vetődik; ha egyetemünk nagyszzerű természettudományi intézeteit, melyek törvényhozásunk áldozatkészségét és közoktatási miniszterünk bölcsességét hirdetik, a közvetlenül nem érdekelt ifjúság talán még hírből sem ismeri? A philosophiai tanulmányok ijesztő elhanyagolásáról, melyen a tanrendszer egyes, különben helyes intézkedései legkevesebbet sem segítenek, nem is akarok beszélni; fennen hirdeti ennek káros következményeit egész tudományos irodalmunk, mely semmire sem szorúl annyira, mint egészséges, éltető philosophiai szellemre.

A külföldi egyetemeken sokkal kedvezőbbek e viszonyok, a miről bizonyára mind azok meggyőződtek önök közül, kik rövidebb vagy hosszabb ideig hazánkon kívül tanultak. Pedig a külföld kevesebb kárral viselhetné el a fönt jelzett, nálunk uralkodó állapotokat, mert a külföldi egyetemi polgár *kitűnő középiskolából* kerül a főiskolába és *tisztességes általános*

műveltséggel fog hozzá szorosb értelemben vett szaktanulmányaihoz. Nálunk tudvalevőleg sokkal kedvezőtlenebbek ezek a viszonyok is. Kormányunk fáradhatatlan és szakértő törekvésénél fogva, főleg a nagy vajúdasok után megalkotott középiskolai törvény alapján, évről-évre javulnak ugyan a mi középiskoláink is; de hogy a gymnáziumaink és reáliskoláink nyújtotta általános műveltséget számbevehetőnek tekinthessük, azt csak évek hosszú során át folytatott ernyedetlen fáradozástól és kedvező fejlődéstől várhatni. Köznapivá vált már, a középiskolák nyelvészeti eredményeit teljesen elégteleneknek tekinteni és tagadhatatlan, hogy e felfogás nem mondható indokolatlannak, hogy főleg a modern nyelvek terén fölmutatott siralmas eredmény, kivált az egyetemi tudományos tanulmányok szempontjából is, igen szomorúnak és károsnak tekintendő. De elégségesebbek-e a hazai irodalom, az egyetemes történelem, vagy a természettudományok terén elért sikerek? A ki középiskoláinkat csak fölületesen ismeri is, bajosan lesz hajlandó e kérdésre igennel felelni; a ki pedig, mint az egyetem tanárai, részben az érettségi vizsgálatokon kormányképviselői minőségben való közreműködésből, részben a középiskolából hozzánk került hallgatók előképzettségéből ismeri a gymnasiumi és reáliskolai képzés művelődési színvonalát, határozottan tagadni fogja, hogy az érett ifjak irodalmi, történelmi vagy természettudományi műveltsége igazán mélyebbre ható vagy szélesebb körű volna, mint nyelvészeti készsége. És nem a pozitív ismeretek hiánya vagy csekély mennyisége teszi a középiskolai oktatás valódi eredménytelenség-

gét; hiszen ismereti adatok dolgában mindig töredékes marad a mi tudásunk, legkevésbé pedig várható alaposabb tanulmányaik küszöbén álló fiatal emberektől, hogy imposans tudományos anyag fölött rendelkezzenek; de a műveltség különben is éppen nem azonos a polyhistoriával, mely végre is nem egyéb, mint nyers ismereti anyagnak szellemtelen s rendesen hasznavehetetlen felhalmozása. De igen nagy baj, hogy ifjaink a középiskolából az emberiség szellemi életének terén való általános tájékozottságot, — még nagyobb baj, hogy mélyebben gyökerező érdeklődést sem hoznak magukkal az egyetemre. Hogyan legyen aztán itten kedvük, hogyan érezzék annak szükségességét, hogy tisztán a későbbi megélhetés szempontjából, sokszor minden igazi hivatottság nélkül, csupán külső tényezők pressiója alatt választott szaktudományukon kívül még a műveltség egyéb tényezőivel is foglalkozzanak? Sőt hogyan legyen kedvük és készségük, még saját szaktárgyukat is magasabb szempontból, mélyebbre ható érdeklődéssel tanulmányozni?

E kedvezőtlen körülményekhez, melyeket önök, fiatal barátaim, most inkább csak sejtenek vagy talán még nem is sejtenek, de később bizonyára nagyon elevenen fognak érezni, járul azután az egyetemi rendszernek fönt érintett legújabb iránya, mely az ifjúságot kötelező tantárgyakkal és évvégi vizsgálatokkal erőszakosan a legszorosabb szaktanulmányokra szorítja és majdnem képtelenné teszi arra, hogy erejével és idejével szabadabban és esetleg nemesebb hajlamait is figyelmére méltatva, rendelkezék. Hadd érintsem az említett két momentumot legalább néhány megjegyzéssel.

Az egyetemi vizsgálatokról nem szólhatok itt bővebben, mert önök, fiatal barátaim, nincsenek hivatva arra, hogy a fennálló vizsgálati rendszert reformálják; önöknek e rendszerrel szemben egyedüli feladatuk, hogy követeléseinek lelkiismeretesen megfeleljenek. De nekem, mint a ki már közel két évtizeden keresztül vizsgálok és folyton éber figyelemmel kísérem az egyetemnek és egész oktatásügyünknek fejlődését, nekem szabad talán ez alkalommal is, legalább a fölvetett kérdés keretében és egészen röviden, nyilatkoznom az egyetemi vizsgálatokról, — annál is inkább, mert hiszen a jelenleg érvényben levő rendszer eredményeivel sem a közoktatási kormány, sem az egyetem egyes karai nincsenek megelégedve s így voltaképpen egy, mostani alakjában máris kérdésessé vált intézménynyel állunk szemben. Részemről sok évi tapasztalatok alapján csak azon meggyőződésnek kívánok röviden kifejezést adni, hogy a vizsgálatok száma általában és nagyjában megfordított arányban van a tanulmányok komolyságával és alaposságával; hogy a vizsgálatokra való folytonos készülés lehetlenné teszi a hallgatóknak, hogy szakuk bármely ágával is behatóbban foglalkozzanak, sőt arra kényszeríti, legalább veszedelmesen csábítja őket, hogy alaposabb tanulmányok helyett silány, kivonatos kompendiumokból szedjenek össze igen szerény mennyiségű és még szerényebb értékű tudományos fozslányokat; végre, hogy e vizsgálatok szaporítása — ezt legközvetlenebb tapasztalataink is bizonyítják — egyáltalában nem biztosítja sem az előadásoknak pontosabb látogatását, sem a tanulmányoknak rendszeresebb és teljesebb voltát. Ez utóbbit, meggyőződésem szerint, csak az egész

tanulmányi időszakon keresztül következetesen és módszeresen vezetett gyakorlatok és dolgozatok útján érhetni el, a mi természetesen a mai egyetemi tanítás és tanulás gyökeresen elavult módjának alapos megváltoztatását vonná maga után. A vizsgálatokról pedig bátran állíthatni, hogy minél kevesebb számmal vannak, annál hatásosabbak és hasznosabbak, és annál több időt és tért engednek az ifjúságnak arra, hogy tanulmányaiba igazán elmélyedjen.

Nem nagy haszon várható — és itt is hivatkozhatunk már közvetlen tapasztalatainkra — a *kötelező tantárgyak* rendszerétől sem, mely első sorban csak a tulterhelésnek egy sajátzerű válfaját eredményezi, t. i. az indexek tulterhelését, melylyel az illető indexek birtokosainak tudományos elfoglaltsága csak kivételesen áll egyenes arányban. A kötelező tantárgyakkal szemben önöknek, fiatal barátaim, ugyanaz a feladatul, mint a vizsgálatokkal szemben: tehetségük és erejük teljes igénybe vételével oda kell törekedniök, hogy kötelességeiknek pontosan és lelkiismeretesen megfeleljenek. Az erkölcsi téren nincsen helye semmiféle reservatio mentalisnak, és kötelességeink teljesítése a legszentebb feladat, melynek megoldására mint emberek hivatva vagyunk. De nekünk egyetemi tanároknak, kik már hivatalos állásunknál és működésünk-nél fogva hivatva vagyunk arra, hogy a közoktatási kormányának a felső oktatás rendezésénél és fejlesztésénél ügybuzgó és minden közreműködésre kész dolgozó társai legyünk, nekünk szabad fölvetnünk azt a kérdést: vajon igazán szükséges-e, ha már a tárgyak kötelező voltát, melyet a tanulmányok belső összefüggése minden szabályzat nélkül is megállapít, külön rendeletek-

ben pontosan körülírni szándékoznak: szükséges-e, hogy mindazok a tantárgyak, melyek jelenleg kötelezőkül szerepelnek, jövőre is megmaradjanak ezen jellegükben? és szükséges-e, hogy a melyek megmaradnak, jövőre is ugyanazt a részben meglehetősen indokolatlan nagy óraszámot vegyék igénybe, mely nekik jelenleg jut? és általában: nem volna-e indokolt, végre valahára az egyetemi tanulmányi rendszer megállapításánál is figyelembe venni, hogy a könyvnyomtatás máris meglehetősen elterjedt találmány és hogy a fiatal ember igen sokat kényelmesebben és kevesebb időpazarlással és sokkal alaposabban tanul meg jó könyvekből, mint egy vagy két féléven keresztül huzódó előadásokból, melyekre igen rendetlenül jár el és melyek tudvalevőleg a tudományos irodalomból való készülest még sem teszik nélkülözhetővé? A tantárgyak kötelező volta ép oly kevésbé biztosítja az előadások pontos látogatását és a tanulmányok nagyobb eredményességét, mint az évvégi vizsgálatok; más oldalról pedig nagyobb mértékben korlátozza főleg a tehetségesebb és törekvőbb ifjakat, mint ez az elérendő cél szempontjából okvetlenül szükséges volna; nagyon megfontolandónak tartom azért, nem volna-e célszerű, e tényezők életjogát vagy legalább terük és körük terjedelmét újabb beható vizsgálat tárgyává tenni?

De visszatérek e kikerülhetetlen kitérések után önökhöz, kedves fiatal barátaim, kiket arra szeretnék lelkesíteni, hogy ne csak jeles szakférfiakká, hanem egyszersmind művelt emberekké is képezzék ki magukat.

Hiszen hacsak jeles szakférfiak kívánnak is lenni, pedig ennél kisebb céljuk nem lehet egyetemi

tanulmányaikkal, akkor is a műveltségnek egy bizonyos magasabb színvonalára kell emelkedniök, a mi már eleve kizárja azt, hogy egyes-egyedül szoros értelemben vett szaktárgyaikkal foglalkozzanak, vagy más szavakkal: kizárólag a vizsgálati szabályzatoknak többé-kevésbbé szerény követelményeihez ragaszkodjanak. A szakember, ha egyes-egyedül szaktárgyára szorítkozik, hasznavehető tagja lehet a társadalmi gépezetnek, de olyan, mint a sróf a gépben: a masinában elfoglalt helyén és szerepén kívül semmire sem való. A *művelt* szakembert épen az jellemzi, hogy tekintete speczialis szakkörén túl is terjed, hogy ismeri és méltányolja tudományának összefüggését az emberi tudás egyéb ágaival, hogy ennek alapján magasabb szempontból tekinti mind saját szakát, mind az életet, hogy az elmélet és gyakorlat közti viszony neki nem ellentétes, hogy a tudományt és az életet harmonikus kapcsolatba tudja hozni egymással.

De még ha nem is emelkedünk ilyen magasabb álláspontra, a tudományok számtalan érintkezése és egymás körébe való átnyulása is arra készteni a művelt szakembert, hogy speczialis tanulmányainak tárgyán túl, a rokon vagy szomszédszakok körében is legalább általános tájékozottságra törekedjék. A történész pl. megfelel legközvetlenebb feladatának, ha az emberiségnek általában és különösebben az egyes népeknek és államoknak fejlődését ismeri, ha a historia forrásaiban jártas és a források adta anyagot józan ítélettel fölfogni és okozati összefüggésbe hozni tudja. Ismeretes dolog, hogy e feladatának megoldására segédtudományokra van szüksége, melyek őt kü-

lönösen a források megértésére és értékesítésére képesítik, milyenek az oklevéltan, a palaeographia, az érem- és czímertan stb. Ezekhez járul a földrajz, mely őt az eseményeknek egyik döntő befolyású factorával, a cselekvények szinpadjával, ismerteti meg. Mind e szakokat és alszakokat fel is sorolja a vizsgálati szabályzat, mely a történetből kiállandó examennek követelményeit részletezi és összefoglalja. De alaposan csalódnánk, ha már most azt hinnők, hogy az a szakember, ki ezen követelményeknek megfelel, már *művelt historikus*. Hogyan képzeljünk ilyent sokoldalú jogi és államtudományi ismeretek nélkül, midőn a népek élete és békében meg háborúban egymáshoz való viszonya ily ismeretek nélkül egyszerűen meg sem érthető? Hogyan képzeljünk művelt történetst sokoldalú irodalom- és műtörténeti ismeretek nélkül, midőn tudjuk, hogy a népek szelleme és műveltsége legközvetlenebbül és legélelénkebben a költészet és képzőművészet remekeiben nyilvánul? Hogyan képzeljünk művelt historikust philosophiai műveltség nélkül, midőn el sem gondolhatjuk, hogy ilyennek hijában hogyan nyerjen betekintést a történelem nagy alakjainak gondolkodásába és érzésébe, a mely betekintés nélkül pedig azoknak tettei valóságos rejtvények maradnak? De nem folytatom ez egy példát sem és nem szaporítom a példákat. De ez az egy példa is meg fogja önöket győzhetni arról, hogy a ki csak a vizsgálati szabályzat követelményeinek felel meg, az még mint szakember sem vitte valami sokra. Nem szeretném, ha e vizsgálati szabályzatok terjedelmesebbek volnának; ha a szorosan megkövetelendő vizsgálati anyagon kívül kiterjeszkednének még az

oly rokon és szomszédos ismeretekre is, melyekről igen óhajtottam, hogy a művelt szakember őket tanulmánya tárgyává tegye. Nem szeretném ezt, mert a tapasztalás azt mutatja, hogy a vizsgálati anyag szaporítása a vizsgálat színvonalának súlyedésével jár, ezt pedig az egyetem és az önök és a társadalom érdekében mindenképen meg kell akadályoznunk. De igenis kíváncsi volna talán olyan magasabb értelemben vett paedagogiai vázlat, mely az összes szakok tanulmányi körét magasabb szempontból és szélesebb látkörrel körülírja és jellemezné, és mely az egyetem termeibe lépő ifjúnak tanulmányai kezdetén úgy mint azoknak folytatásában tanácsadó kalauzul szolgáljon. Nem tartom lehetetlennek, hogy közoktatási miniszterünk, kinek a hazai felső oktatás már annyi hálaival tartozik, a jelenkori ifjúságot és a következő nemzedéket ily *tanulmányi kalauz* létrehozásával újabb mély hálára le ne kötelezze.

A művelt szakférfiú még nem egyszersmind *általánosan művelt ember is*, pedig szeretném, ha önök ilyenekké képeznék ki magukat. A *szakférfiú*, mint ilyen, egy bizonyos társadalmi kör tagja és a társadalomnak magának fontos, nélkülözhetetlen tényezője; a *műveltség* arra képesíti őt, hogy más, hogy az összes társadalmi köröknek hasznos tagjává legyen, hogy e körök elválasztó falainak lerombolásához hozzájáruljon, hogy a társadalmi életet mint ilyet lehetővé tegye. Van-e nekünk társadalmi életünk? *Van-e magyar társadalom?* Ismeretes dolog, hogy ilyennel, részben épen a szakképzettség terjedése következtében, mi kevésbé dicsekedhetünk, mint dicsekedhettek vele nagyapáink, és hogy legjobbjaink újra meg újra óhajtván

sürgetik, hogy magyar társadalom létrejöjjön. De van-e kilátásunk társadalmi életre, midőn minden ember a legkedvezőbb esetben is csak a maga dolgát tudja és érti, a legszűkebb körén kívül eső dolgok terén pedig nemcsak semmiféle tájékozottsággal nem bír, de még legkisebb érdeklődéssel sem viseltetik? midőn az emberek csak a kenyérkereset kedvéért élnek és ennek határaiból ki nem mozdulnak? Ha nálunk különböző körökben működő férfiak összejönnek, az eszmecsere rendes tárgya a politika, azaz elmondják egymásnak, a mit kiki aznap a maga szokott újságában olvasott; de legtöbbször még nem is politizálnak, hanem isznak és kártyáznak, mert egyáltalában nem tudnak miről diskurálni egymással és legkevésbé sem érdeklődnek egyik a másik dolgai iránt. A sokat sürgetett és fájdalmasan nélkülözött magyar salon-életet nem hölgyeink, hanem férfaink teszik lehetetlenné. És számos más tünet is mutatja, hogy nálunk a szakképzettség és az általános műveltség nagyon is távol esnek egymástól. Az ember nem tudja, elszomorodjék vagy nevéssen-e, ha olvassa, hogy könyvkereskedők és írók összeülnek és bizottságokat választanak, arról tanakodva, miképen lehessen a nemzetben a könyvvásárlási kedvet fokozni, vagy jobban mondva: ébreszteni. De hát ki olvas nálunk és vajjon mit? A szakember, ha derék ember, elolvassa a szűkebb tanulmányai körébe eső dolgozatokat; ily közönsége nálunk minden egyes szaknak van, de e közönség kicsi; innen van, hogy tudományos szakirodalmunk tengődik. De nem kellene-e feltételeznünk, hogy a szépirodalom termékei, a történelem és irodalomtörténet újabb jelenségei a művel-

tek legnagyobb köreit is érdeklik? pedig a tapasztalás azt mutatja, hogy nagyon ritka magyar könyvtalál nagyobb olvasó közönségre és még kisebb azon magyar művek száma, melyek a második kiadást megérik. Ennek egyik főoka pedig — mert jól tudom, hogy vannak egyéb okai is — túlságos egyoldalúságunk. A legjobb esetben érdeklődünk legközvetlenebb dolgaink iránt, de sem kedvünk, sem képességünk, szűk körünk határain túl eső dolgokkal is törődni. Örvendetesen szaporodik a jeles szakférfiak száma, de ez örvendetes lendülettel nem áll helyes arányban az általános műveltség terjedése.

Szabbeli egyoldalúságunk káros következményeire számos példát idézhetni; ezúttal a legkézzelfoghatóbbra szorítkozom: a középiskolai tanárok szerepére. A paedagogusok csodákat tudnak mesélni egy gymnasiumi vagy reáliskolai tanári testület egyes tagjainak együttes, összevágó működéséről, és oktatási kormányunk helyes intézkedéséből külön konferentiák gondoskodnak arról, hogy minden tanár bepillantást és befolyást nyerjen collegáinak működésébe. De a tények — egy-két állami intézet kivételével — nem igen felelnek meg ez elvi megállapodásoknak és intézkedéseknek. Középiskolai tanáraink nemcsak egyoldalúak, hanem még kérkednek is egyoldalúságukkal; büszkélkednek azzal, sőt jegyzőkönyvbe is vétetik, hogy a rokon tárgyak tanítására sem képesek. Ily körülmények közt az oktatás concentratioja — pedig ez a tanítás sikerének egyik főforrása — hiú álom marad. Míg az ügy érdeke pl. úgy kívánná, hogy egy-egy osztályban az összes nyelvek, sőt ezekkel együtt a történelem is lehetőleg egy kézben

központosítva legyenek, most akárhányszor mindenik nyelvet más meg más tanár tanítja, mert a classicus-philologus nem tud sem magyar, sem német nyelvtant tanítani és megfordítva; történeti műveltséggel pedig a legritkább tanár dicsekedhetik. És e szakbeli korlátoltságához járul azután a tanároknál épúgy, mint a jogászoknál és orvosoknál az általános műveltség hiánya, mely folyton növekedőben van és a barbárságnak egy egészen új nemével fenyeget bennünket.

Az általános műveltség körét és elemeit sokfélekép próbálták meghatározni. Talán nem tévedek nagyon, ha ez általános műveltség lényegét abban találom, hogy az ember, a mennyire ez a modern élet sokoldalúságánál és tarkaságánál fogva lehetséges, *értse meg a korát és érdeklődjék azon hatalmak iránt, melyeket a jelen urál.* E hatalmak legelseje a *mult*, melynek a jelenkor terméke és műve, még pedig, nemzeti ügyeinket tekintve, nemcsak hazánknak, hanem az emberiségnek multja, mert a magyar jelenkort is, mint más népekét, a lefolyt századoknak egyetemes fejlődése érlelte. Innen van, hogy a műveletlen embert első sorban történeti tájékozatlansága árulja el. A jelent sem meg nem érthetni, sem helyesen meg nem ítélni a multnak ismerete nélkül, és a kik a mai világot oly elkeseredetten elítélik és a régi jó időket oly lelkesen dicsőítik, rendesen, persze kisebb-nagyobb mértékben, történeti ismereteik töredékességének vagy félszégességének áldozatai. A mit Önök, fiatal barátaim, a történetből tudnak, az mindössze édes-kevés; még nagyobb baj, hogy történeti tudásuk nagyrészt mese vagy mythosz, mert egyetlen szakban sem maradt el az iskolai irodalom oly ijesztő mértékben a

tudomány haladása mögött, mint épen a történelemben. A legalaptalanabb mese és mythosz pedig, melyet az iskolából magukkal hoztak, a *régi jó idők* álmoképe, melyről már évezredek előtt meséltek a népek és énekeltek a költők, melyet azonban eddigelé komoly kutató még sehol sem tudott fölfedezni. Nagy hullámokban mozog az emberiség története, váltakoznak a fényesebb és a sötétebb korszakok, — de a fejlődés általános menete fölfelé van irányozva. A paradicsom, melyet a szent monda oly megragadó költészettel az emberiség bölcsőjének legközvetlenebb közelébe helyez, nem a múltban, hanem a jövőben fekszik előttünk, és minden munkánk és fáradozásunk oda van irányozva, hogy az emberi nem boldogságának és tökéletességének e legmagasabb fokát elérjük. Nem gáncsolni kell a jelent, hanem megérteni, akkor megértjük azt is, hogy a mi tökéletlen és elszomorító van e században, az nem első sorban a mi művünk, hanem elődeink működésének következménye és gyümölcse, és hogy társadalmi bajaink legnagyobb részt onnan származnak, hogy régi társadalmunk, melyet kár siratni, az európai eszmék hatása alatt fölbomlott, az új társadalom pedig nem tudott még tisztult, megszilárdult alakot nyerni. A ki tanulmányozza és ismeri a multat, az egyszersmind belátja és tudja azt is, hogy a multnak lomtárából vett gyógyszerekkel nem segíthetünk a jelenkor bajain, mert minden kor megtermi a maga eszméit és intézményeit, melyek más korszak talajában gyökeret nem verhetnek. A történeti műveltség megérteti velünk a jelent, mint a multnak művét, és megtanít bennünket arra is, hogy cselekedeteinkben és gondolkodásunkban nem vissza-

felé kell tekintenünk, hanem előre, mindig előre, mert az intézményekről ugyanaz áll, a mi az emberekről, hogy a halottak nem szerepelhetnek többé az élet küzdterén. Nekünk pedig, a XIX. század gyermekeinek, legkevésbé van okunk, korunkkal elégedetlenségnek lennünk. Soha sem volt az ember humanusabb és jobb, soha sem volt a jog igazságosabb és szentebb, mint e sokat szidott században, melyet egyszersmind az emberi szellemnek minden téren bámulatos alkotásai az emberiségnek egyik legfényesebb korszakává tesznek.

E korszak ideáit és ideáljait megtaláljuk a szépirodalomban és a művészetekben, — azért az *aestheticai érdeklődés és tájékozottság* az általános műveltségnek második főeleme. Itt is csak a mult érteti meg velünk a jelent; csak a multnak tanulmánya képesít a jelenkor alkotásainak helyes felfogására; azért méltán tagadjuk meg a műveltséget az olyanoktól, kik egy Shakespearet vagy Goethét, egy Rafaelt vagy Mozartot nem ismerik, nem méltányolják.

De a művészetek terén is óvakodnunk kell a multnak egyoldalú és igazságtalan dicsőítésétől. Igaz, a jelenkor nem oly gazdag elsőrangú költőkben és művészekben, mint némely előbbi századok, — de tudjuk, hiszen épen a multnak tanulmányozása tanít meg reá, hogy nagy művészek ritkán és csak igen kedvező körülmények összehatása alatt tűnnek fel, és hogy az emberiség egyes korszakai nem dicsekedhetnek az emberi szellem *összes* ragyogó tehetségeinek virágzásával. Igazságtalan és méltánytalan eljárás, a jelenkori költőket és művészeket folyton a múlt századok nagy alakjainak mértékével mérni és a mosta-

niak kisebbségéből jogalapot faragni a mai irodalom és művészet ignorálására; de nemcsak igazságtalan és méltánytalan, hanem egyszersmind észszerűtlen eljárás is, mely egyrészt a jelenkori művészt és író megfosztja közönségétől, másrészt pedig minket magunkat idegenekké tesz saját korunkban. A mai író és művész is arra törekszik, mire nagy elődei törekedtek, hogy korának lappangó eszméit és ideáljait megtestesítse. Ha e törekvése nem vezet mindig classicus alkotásokra, melyek a világirodalom örök becsű birtokává lehetnének, ha nem egyszer torzképet szül, melyet a tisztultabb ízlés ellenszenvvel, sőt undorral visszautasít: az írónak és művésznek e tévedéseiben is a kor tükröződik vissza, melyet ismernünk kell, ha benne működni, ha reá befolyást gyakorolni szándékozunk. És nagy tévedés azt hinni, hogy ily torzképeket csak a jelenkor produkál. Az ízlés növéseivel minden korban találkozunk, csakhogy e növések más meg más természetűek, a szerint, a mint más meg más társadalmi viszonyokból fakadnak, más meg más eszméknek a megtestesítései. De minden időben a kor leghívebb tükre az irodalom és művészet, melyeknek ismerete nélkül semmiféle korszaknak helyes képét nem nyerhetjük. Önök, fiatal barátaim, még lelkesednek a költő és művész alkotásai iránt, hisz az ifjúság könnyen fellobbanó idealismusa még a költészet csekélyebb értékű termékeit is elragadtatással tudja élvezni. Óvják meg e lelkesedésüket minden szép iránt, tartsák meg lelküknek e kedves idealismusát, mely önöknek a mindennapi élet elkerülhetetlen sivár küzdelmei közepette virágzó oazist biztosít, hol a köznapi bajoktól elfásult kedélyök min-

dig nemes pihenést és igaz üdülést talál; és ne hanyagolják el a világirodalom remek alkotásai mellett a mai magyar költészet termékeit, melyek sok tekintetben nem állják ki a versenyt a multnak vagy a jelenkori külföldnek termékeivel, de megbecsülhetetlen érdemük és értékük, hogy még a leggyengébbekben és legidegenszerűbbekben is nemzeti geniuszunk szólal meg.

De a történelmi s aestheticai tájékozottság és érdeklődés nem meríti ki még a mai általános műveltség körét. Van ennek még egy harmadik eleme. Mint a XVII. században bizonyára nem tekintettek senkit művelt embernek, ki a kort mozgató és átalakító theologiai viták iránt nem érdeklődött; mint a mult században a művelt férfiút első sorban a philosophiai speculatiók terén való tájékozottsága jellemezte, úgy igen fogyatékos és töredékes jelenleg mindazoknak a műveltsége, a kik a *természettudományok* fejlődéséről és vívmányairól nem tudnak, melyekre csak nemrég hazánknak egyik legtudósabb és legszellemesebb főpapja még a lelkészek figyelmét is irányozta. A természettudományok átalakították az anyagi világot, mely minden terén és minden ágában ez óriási hatalom bélyegét hordja magán; átalakították az emberek gondolkodását és világnézetét is. Igazán szabadokká nem a forradalmak, hanem a természettudományok tettek bennünket, mert csak ők mentettek meg a mindenféle babona és álhit azon megszámlálhatatlan kísérteteitől, melyeknek az emberiség századokon keresztül annyi iszonyú áldozatot hozott. De a természettudományok tisztán tudományos szempontból is megérdemlik, hogy fejlődésük iránt a legnagyobb érdeklődéssel viseltessünk. A ter-

mészettudományok aránylag igen fiatal disciplinák, de máris nincs tudomány, mely helyesen fölfogott érdekében elmulaszthatná, hogy a természettudományoktól ne tanuljon. A kutatás módszerességét és biztosságát, a következtetés óvatosságát és megbízhatóságát, a kísérlet és előadás világosságát és szabadságát egyetlen tudomány sem fejtette ki oly bámulatosan, mint a természettudományok, melyek a legelvontabb elméleti alapon a leggyakorlatibb eredményekkel és alkotásokkal dicsekedhetnek. Materialismussal vádolják a természettudósokat, és lelkes erkölcsbirák ismételve intették és intik az embereket, hogy óvakodjanak az anyagnak e mestereitől. Sohase tartunk a természettudományok materialismusától, mely nagyon lényegesen különbözik az anyagiaknak azon korlátlan és brutális imádásától, melylyel épen az olyanoknál szoktunk leggyakrabban találkozni, kiknek a természettudományokhoz általában semmiféle tudományhoz legkisebb közük sincsen. A természettudományok materialismusa kényszerű önmérséklés, mert az experimentum kizárólagos tárgya az anyag és a hol az anyag megszűnik, megszűnik a természettudós kutatásainak tere is. A csillagásztól megköveteljük és megvárjuk, hogy az égi testek mozgásainak törvényeit megállapítsa, de nem kívánjuk tőle, hogy a naplemenet költői szépségeit megénekelje, vagy a világegyetem szédítő magasztosságában isten határtalan bölcsességét és hatalmát kimutassa; a physikus megállapítja a hang hullámzásának törvényeit, de Mozart requiemjét sem bebizonyítani, sem megczáfolni nem képes, és nem is vállalkozik erre. Ha van materialismus az emberek gondolkozásában

és érzéseiben, erről a természettudományok nem igen tehetnek; hisz az e fajta materialismus mindig nagy szerepet játszott a mult századokban is, midőn a természettudományok hatása még igen csekély volt. A természettudományok nem veszélyeztetik sem az erkölcsiséget, sem a vallásosságot, melyek sokkal biztosabb alapokon nyugszanak és sokkal mélyebb forrásokból fakadnak, semhogy kutasszal vagy górcsővel hozzájuk lehetne férni; de igen is tarthatni attól, hogy elhanyagolásuk sem az erkölcsöket nem fogja megjavítani sem a vallásnak nem lesz hasznára, hanem roppant kárára az általános műveltségnek, mely a századnak legnagyobb és legbefolyásosabb hatalmát csak önmagának veszélyeztetésével ignorálhatja. Ép így nem hiszem, hogy az önök szakképzettsége veszélyeztetve lehetne, — a mit némelyek talán hinni vagy állítani fognak, — ha intéseimet és óhajaimat figyel­mükre méltatva, arra törekednek, hogy ne csak jeles szakférfiakká, hanem művelt emberekké is képezzék ki magukat. Nem hiszem ezt már azért sem, mert ez irányban kifejtendő működésük rendkívül megvankönnyítve.

Az önök helyzete, fiatal barátaim, a képzelhető legkedvezőbb. Abban a régi jó időben, melyről némelyek még mindig álmodoznak, sőt még abban az időben is, melyet már kevésbbé szokás dicsőíteni, midőn az a nemzedék, melyhez én magam is tartozom, egyetemi tanulmányait megkezdte, kénytelen volt a komolyabb törekvésű fiatal ember a külföldre menni, mert hazánk egyetlen tudományos egyeteme valóban siralmas állapotban volt. Nem mintha a magyar alma mater kebelében egyes kitűnő nagy tudósok nem működtek volna; ilyenekkel mindig dicsekedhetett egye-

temünk, még legkezdetlegesebb és legszomorúbb állapotában is. De a tudományoknak egy tetemes része nem bírt rendszeresített tanszékekkel, a demonstratív szakok nélkülözték a legszükségesebb helyiségeket és eszközöket, a tanítás módszere iskolaszerű és elavult volt, a szabad, önálló tudományos szellem csak elvétve nyert képviseltetést egyes jeles tanároknak, kik e jelességükért aztán rendesen megszenvedtek. Ez mind lényegesen megváltozott, és ha ma van okuk panaszra, inkább arról panaszkodhatnának, hogy nem győzik azt a tömérdek tudományos és művelődési alkalmat és eszközt felhasználni, melylyel hazánkknak ez első főiskolája rendelkezik. Tudjuk, hogy egyetemünk mai állapota legnagyobbbrészt csak az utolsó husz esztendőnek, sőt pontosabban azon másfél évtizednek a műve, mióta közoktatási és közművelődési ügyeink és érdekeink azon férfiú kezében nyugszanak, ki fáradhatatlan buzgalommal és határt nem ismerő érdeklődéssel arra törekszik, hogy közép- és főiskoláinkat a virágzás legmagasabb fokára emelje. A nemzet hálája és elismerése e férfiúnak korszakos működése iránt már ismételve kifejezést nyert különböző alkalmakkor; — önök, fiatal barátaim, nem fejezhetik ki a maguk részéről hálájukat és elismerésüket miniszterünk iránt, kit méltán tekinthetünk az általános műveltségnek is egyik legkitünőbb képviselőjeül, helyesebben és találóbban, mint ha képzettségük és műveltségük érdekében sérény munkával és lankadatlan érdeklődéssel felhasználják és értékesítik mindazt, a mi egyetemünk körében az ő nevéhez és működéséhez fűződik.

Ez őszinte kívánsággal megnyitom az 1887—88-iki tanévet.

